

تأثیر زیارت بر تربیت اخلاقی

مجتبی حیدری *

چکیده

مقاله حاضر به بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی می‌پردازد که باعث تأثیر اخلاقی - تربیتی زیارت بر زائران می‌شوند. این مؤلفه‌ها تا پنج مورد شمارش شده‌اند. عامل نخست، اعتقاد و ایمان به زیارت شونده به عنوان پیامبر یا امام است. عامل دوم، عشق و علاقه زائر به مزور است و در واقع، زیارت بدون علاقه به مزور معنا ندارد. عامل سوم، شخصیت و جایگاه مزور است. عامل چهارم، برخورداری زائر از آمادگی پیشین از طریق اجتناب از گناه و استغفار از گناهان پیشین است. عامل پنجم، نیز احساس حضور در محضر مزور می‌باشد که از طریق شیوه‌هایی؛ مانند اذن دخول تقویت می‌شود.

کلیدواژه‌ها: زیارت، مؤلفه‌های زیارت، اخلاق، تربیت، تربیت اخلاقی

مقدمه

از مسائل مهم در جوامع دینی، اخلاق و تربیت اخلاقی است. اسلام نیز بر این مسئله تأکید دارد، تا آنجا که پیامبر خدا ﷺ فرمود: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (مجلسی ۱۴۰۳ق. ج ۶۸، ص ۳۸۲).

اگر در جامعه اسلامی، اخلاق و تربیت، آنچنان که لازم است، جدی گرفته نشود یا به شبیهی از آن اکتفا گردد، باید از حاکمیت و گسترش اسلام در آن قطع امید کرد. اسلام واقعی هنگامی در جامعه مسلمانان تجلی می‌کند که فرد فرد مسلمانان یا دست کم

* . دکترای روانشناسی و عضو هیئت علمی پژوهشکده حج و زیارت.

بیشتر آنان، از روی ایمان و از صمیم دل، ضمن مبارزه با رذایل و خصلت‌های حیوانی، به تحصیل مکارم اخلاق همت گمارند (حیدری، ۱۳۹۴ ش.، ص ۲۵).
از سوی دیگر، زیارت اولیای خدا به عنوان عملی عبادی در میان شیعیان مطرح است. آنان بر اساس سخنان و دستوره‌های رسیده از معصومان علیهم‌السلام، برای زیارت ایشان ارزش زیادی قائل هستند و در هر فرصت و مناسبتی، خود را به مشاهده مشرفه آن بزرگواران می‌رسانند و از بارگاه ملکوتی آنان برای خود، خوشه تقوا و معنویت برمی‌چینند. این عمل، هر چند از سوی وهابیان مطرود است، لیکن سایر مسلمانان اهل سنت با دید مثبت به آن می‌نگرند و خود نیز برای زیارت بزرگان دین؛ از جمله پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم راهی سفر می‌شوند.

روایاتی که در تشویق به زیارت و بیان فضایل آن وارد شده، به قدری زیاد است که جای هیچ تردیدی در این باره باقی نمی‌گذارد؛ از باب نمونه «زید شحام»، از اصحاب امام صادق علیه‌السلام، می‌گوید:

به امام صادق علیه‌السلام عرض کردم: «پاداش کسی که پیامبر خدا را زیارت کند، چیست؟» فرمود: «كَمَنْ زَارَ اللَّهَ فِي عَرْشِهِ»؛ «همانند کسی است که خدا را در عرش زیارت کند». گفتم: «پس پاداش کسی که یکی از شما اهل بیت را زیارت کند؟» فرمود: «كَمَنْ زَارَ رَسُولَ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم»؛ «همانند کسی است که پیامبر خدا را زیارت کرده است.» (کلینی، ۱۴۰۷ ق. ج ۴، ص ۵۸۵).

یکی از آثار معنوی زیارت، تأثیر آن در بعد اخلاقی و تربیتی زائران است. همه مردم و از جمله خود زائران اهل بیت علیهم‌السلام انتظار دارند که پس از بازگشت از سفر زیارتی، اصلاحات عمده‌ای در اخلاق و رفتار آنان به وجود آمده باشد.

سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که چه عوامل و مؤلفه‌هایی باعث اثرگذاری اخلاقی - تربیتی زیارت می‌شوند؛ به تعبیر دیگر، برخورداری از چه عناصری موجب می‌شود که افراد از لحاظ اخلاقی و تربیتی، از زیارت بهره ببرند؟ آگاهی از این مؤلفه‌ها می‌تواند تأثیر زیارت را در زمینه اخلاقی و تربیتی بر زائران بیشتر کند و زمینه بهره‌مندی هر چه بیشتر آنان را از عمل خود، فراهم آورد؛ از این رو، در این نوشتار، به دنبال بررسی مؤلفه‌هایی هستیم که زمینه را برای بهره‌مندی بیشتر زائران از عمل خود فراهم می‌کنند. جست‌وجوهای روایی و روان‌شناختی، حاکی از آن است که مؤلفه‌های تأثیرگذاری زیارت بر افراد، از این قرارند:

۱. اعتقاد به زیارت‌شونده (مزور)

در گام نخست لازم است زائر به مزور اعتقاد داشته باشد. تحقق زیارت، منوط به اعتقاد به مزور است و بدون چنین اعتقادی، زیارت معنا ندارد. زیارت، دیدار با شوق است؛ از این رو، کسی که به شخص و جایگاه او معتقد نباشد، دیدارش با وی محبت‌آمیز نخواهد بود. کسب فیض واقعی و کامل از زیارت پیامبر یا امام معصوم علیه السلام در صورتی تحقق می‌یابد که زیارت‌کننده به نبوت یا امامت زیارت‌شونده اعتقاد داشته باشد.

امام باقر علیه السلام در باره جایگاه امام معصوم در دل مؤمنان می‌فرماید:

«... نور امام در دل مؤمنان، از نور خورشید تابان در روز، درخشان‌تر است و ایشان‌اند که دل‌های مؤمنان را منور کنند و خدا از هر که خواهد نور ایشان را پنهان دارد، پس دل آنها تاریک گردد و در ظلمت رود... به خداوند سوگند بنده‌ای ما را دوست ندارد و از ما پیروی نمی‌کند مگر آنگاه که خداوند دلش را پاکیزه گرداند و خدا دل بنده‌ای را پاکیزه نمی‌سازد جز آنگاه که تسلیم ما شود و با ما آشتی باشد و هرگاه چنین شد، او را از حساب سخت حفظ کند و از هراس بزرگ روز قیامت در امان دارد.»^۱

(کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۱۹۴).

بدین ترتیب، با اعتقاد به آن بزرگواران است که زیارتشان اثربخش می‌شود و هر قدر ایمان شخص بیشتر باشد، تأثیرگذاری زیارت نیز بیشتر خواهد بود. مسلمانان معتقدند، پیامبر صلی الله علیه و آله از جانب خدا برای هدایت بشر فرستاده شده است؛ او را اشرف مخلوقات خداوند شمرده، همواره حاضر و ناظر بر اعمال خود می‌دانند؛ اعتقاد به او را از ارکان اسلام برمی‌شمارند؛ معتقدند که ایشان دارای عصمت، ولایت تکوینی و وساطت در فیض الهی است و ... همچنین، شیعیان درباره ائمه اطهار علیهم السلام، به جز اعتقاد به نبوت، سایر باورها را درباره آن بزرگواران دارند و آنها را جانشینان پیامبر در هدایت جامعه می‌دانند.

۱. «... لَنُورُ الْإِمَامِ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ أَنْوَرَ مِنْ الشَّمْسِ الْمُضِيئَةِ بِالنَّهَارِ؛ وَ هُمْ وَ اللَّهُ يُنَوِّرُونَ قُلُوبَ الْمُؤْمِنِينَ وَ يُحِبُّ اللَّهُ - عَزَّ وَ جَلَّ - نُورَهُمْ عَمَّنْ يَشَاءُ فَتَنْظِلُ قُلُوبَهُمْ... لَا يُحِبُّنَا عَبْدٌ وَ يَتَوَلَّانَا حَتَّى يُطَهَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ وَ لَا يُطَهَّرُ اللَّهُ قَلْبَ عَبْدٍ حَتَّى يُسَلَّمَ لَنَا وَ يَكُونَ سَلِمًا لَنَا فَإِذَا كَانَ سَلِمًا لَنَا سَلِمَهُ اللَّهُ مِنْ شَدِيدِ الْحِسَابِ وَ أَمَنَهُ مِنْ فَرَعِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْأَكْبَرِ».

هر قدر باور فرد به این امور درباره اهل بیت علیهم السلام بیشتر باشد و آنها را در عمق وجود خود بیشتر پذیرفته باشد، با توجه بیشتری زیارت خواهد کرد و از آثار اخلاقی و تربیتی آن بهره بیشتری خواهد برد. از این روست که می بینیم در برخی زیارتنامه های اهل بیت علیهم السلام، زائر به بیان اعتقادات دینی خود می پردازد؛ برای نمونه، در زیارت جامعه کبیره، در اوایل زیارتنامه آمده است:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلَائِكَتُهُ وَ أَوْلُو الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُتَجَبُّ وَ رَسُولُهُ الْمُرْتَضَى أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَ دِينَ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ، وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمْ الْأَيْمَةَ الرَّاشِدُونَ الْمُهْدِيُونَ الْمُعْصُمُونَ الْمَكْرَمُونَ الْمُقْرَبُونَ الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُصْطَفَوْنَ الْمُطِيعُونَ اللَّهُ الْقَوَّامُونَ بِأَمْرِهِ الْعَامِلُونَ بِإِرَادَتِهِ الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ» (صدوق، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۶۱۱).

در اینجا لازم است به یک نکته توجه شود و آن اینکه: هر گاه افرادی از مسلمانان، احترام اهل بیت علیهم السلام را داشته باشند و به زیارت آنان بپردازند، اما امامت و جایگاه واقعی ایشان را نپذیرند نیز در حد اعتقاد خود از الطاف و کرامات آن بزرگواران بهره مند خواهند شد.

۲. عشق و علاقه به زیارت شونده (مزور)

«زیارت»، آنچنان که در کتاب های لغت آمده، از ریشه «زور»، به معنای میل و گرایش به چیزی و عدول از چیز دیگر است (ابن فارس، ۱۴۰۴ ق، ج ۳، ص ۳۶). همچنین به معنای دیدار کردن و قصد و آهنگ چیزی نمودن است و به عبارتی، قصد دیدن زیارت شونده (مزور) است به منظور گرامیداشت و ارج گذاری و انس گرفتن با او. احمد بن فارس می گوید: «زائر را بدین دلیل زائر می گویند که وقتی به زیارت تو می آید، از غیر تو روی برمی گرداند.» (همانجا).

از کلام علمای علم لغت پیداست که معنای زیارت، قصد تنها نیست؛ بلکه قصدی است که با هدف اکرام و تعظیم زیارت شونده و انس گرفتن با او صورت می پذیرد. از این رو در اصطلاح دینی، زیارت، تمایلی است که علاوه بر میل و حرکت حسی، قلب هم

گرایش جدی پیدا کند و با اکرام و تعظیم قلبی و انس روحی نسبت به زیارت شونده همراه باشد. پس زیارت در مرتبه اعلا و کامل خود، همانا اقبال قلبی، روحی، فکری، اخلاقی و عملی به زیارت شونده را به همراه دارد (پورامینی، ۱۳۹۳ش، صص ۲۰-۱۹).

محبت به اهل بیت در قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته و مزد رسالت قلمداد شده است: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ (شوری: ۲۳)؛ «[ای پیامبر، به مردم] بگو: هیچ پاداشی از شما بر رسالتم درخواست نمی‌کنم، جز دوست داشتن نزدیکانم (اهل بیت)». در روایات رسیده از معصومین علیهم‌السلام نیز به محبت اهل بیت بسیار توجه شده است؛ چنان که از پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم روایت شده که فرمود:

«حُبِّي وَ حُبُّ أَهْلِ بَيْتِي نَافِعٌ فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ؛ أَهْوَالُهُنَّ عَظِيمَةٌ عِنْدَ الْوَفَاةِ وَ فِي الْقَبْرِ وَ عِنْدَ النَّشُورِ وَ عِنْدَ الْكِتَابِ وَ عِنْدَ الْحِسَابِ وَ عِنْدَ الْمِيزَانِ وَ عِنْدَ الصِّرَاطِ» (صدوق، ۱۳۷۶ش، النص، ص ۱۰).

«محبت من و خاندانم در هفت جا، که هول و هراس آنها عظیم و ترسناک است، سود می‌بخشد؛ هنگام مرگ، در عالم قبر، هنگام رستاخیز، لحظه گرفتن نامه اعمال، هنگام حسابرسی به اعمال، کنار میزان و سنجش اعمال و هنگام عبور از صراط.»

بر این اساس، زیارت از نظر اخلاقی و تربیتی، زمانی بر زائر تأثیر گذار است که به زیارت شونده علاقه و عشق بورزد، و او را دوست بدارد و محبتش را در وجود خود احساس و ابراز کند. روشن است که زیارت بدون علاقه، معنا و مفهومی ندارد. از این رو، متون زیارتنامه‌های اهل بیت علیهم‌السلام، آکنده از عبارت‌هایی است که نشان‌دهنده عشق و علاقه زائر به ایشان، و دشمنی با دشمنان آنان است؛ به ویژه در زیارت جامعه کبیره، که می‌توان گفت از ابتدا تا انتهای آن، جدای از بیان معارف بسیار، ابراز ارادت و بیان علاقه به امامان معصوم علیهم‌السلام است. در بخش‌هایی از این زیارت می‌خوانیم:

«... بِأَبِي أُمَّتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي ذِكْرُكُمْ فِي الذَّاكِرِينَ وَ أَسْمَاؤُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَ أَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَ أَرْوَاحُكُمْ فِي الْأَرْوَاحِ وَ أَنْفُسُكُمْ فِي النَّفُوسِ وَ آثَارُكُمْ فِي الْأَثَارِ وَ قُبُورُكُمْ فِي الْقُبُورِ فَمَا أَحَلَّى أَسْمَاءَكُمْ وَ أَكْرَمَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَعْظَمَ شَأْنَكُمْ وَ أَجَلَّ خَطَرَكُمْ وَ أَوْفَى عَهْدَكُمْ كَلَامُكُمْ نُورًا وَ أَمْرُكُمْ رُشْدًا...» (همو، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۱۵).

این بخش‌ها و بسیاری از فقرات دیگر زیارت جامعه کبیره، در عین حال که منتقل‌کننده معارف دینی هستند، علاقه زائر به امامان معصوم را نیز نشان می‌دهند. همچنین وجود درود و صلوات بر محمد و آل محمد علیهم‌السلام در زیارتنامه‌ها، که آکنده از تعریف و تمجید ایشان است، نشان‌دهنده علاقه زائر به آن بزرگواران می‌باشد؛ برای نمونه، در زیارت امام علی علیه‌السلام در شب مبعث می‌خوانیم:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَصَلِّ عَلَى عَبْدِكَ وَآمِينِكَ الْأَوْفَى وَعُرْوَتِكَ الْوُثْقَى وَيَدِكَ الْعُلْيَا وَكَلِمَتِكَ الْحُسْنَى وَحُجَّتِكَ عَلَى الْوَرَى وَصِدِّيقِكَ الْأَكْبَرِ سَيِّدِ الْأَوْصِيَاءِ وَرُكْنِ الْأَوْلِيَاءِ وَعِمَادِ الْأَصْفِيَاءِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَيَعْسُوبِ الدِّينِ الْمُتَّقِينَ وَقُدُوةِ الصِّدِّيقِينَ وَإِمَامِ الصَّالِحِينَ الْمُعْصُومِينَ مِنَ الزَّلِيلِ وَالْمُفْطُومِ مِنَ الْخُلَلِ وَالْمُهَذَّبِ مِنَ الْعَيْبِ وَالْمُطَهَّرِ مِنَ الرَّيْبِ أَخِي نَبِيِّكَ وَوَصِيِّ رَسُولِكَ وَالْبَائِتِ عَلَى فِرَاشِهِ وَالْمُؤَسِّي لَهُ بِنَفْسِهِ وَكَاشِفِ الْكُرْبِ عَنْ وَجْهِهِ الَّذِي جَعَلْتَهُ سَيْفًا لِنُبُوتِهِ وَمُعْجِزًا لِرِسَالَتِهِ وَدَلَالَةً وَأَضْحَةً لِحُجَّتِهِ وَحَامِلًا لِرَأْيَتِهِ وَوَقَايَةً لِمُهْجَتِهِ وَهَادِيًا لِأُمَّتِهِ وَيَدًا لِبَاسِهِ وَتَاجًا لِرَأْسِهِ وَبَابًا لِنَصْرِهِ وَمِفْتَاحًا لِظَفْرِهِ» (شهید اول، ۱۴۱۰ق، صص ۱۰۶-۱۰۵).

۳. شخصیت زیارت‌شونده

معمولاً افراد به زیارت کسانی می‌روند که معتقدند آنان نزد خداوند جایگاه والایی دارند و هدفشان از زیارت آنان کسب فیض است و می‌خواهند از حضور در کنار مرقد آن بزرگان بهره معنوی ببرند.

شیعیان اهل بیت علیهم‌السلام معمولاً به زیارت معصومان و سایر اولیای الهی که به اعتقاد آنان نزد خداوند موقعیت ممتازی دارند، مشرف می‌شوند. از دیدگاه شیعیان، پیامبر عظیم‌الشان اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت آن حضرت، ارکان دین و ایمان، حجت خدا روی زمین، و ناظر بر اعمال امت هستند و از ولایت تکوینی و وساطت در فیض الهی برخوردارند. با این اوصاف، زیارت آنان و ابراز ارادت و محبت به ایشان، مایه بهره‌بردن از چشمه‌های جوشان معنوی و فیض‌های خداوندی است.

بدین ترتیب، از عواملی که در بهره‌مندی زائران از زیارت بسیار مؤثر است، شخصیت

و جایگاه والای معنوی زیارت شونده است. او هر قدر مقام و جایگاه والاتری داشته باشد، بهره‌مندی زائران نیز از او بیشتر خواهد بود. انسان‌های مقرب خداوند که محبوب اویند در حیات و ممات خود می‌توانند به اذن خدا در زائران خود تصرف کنند و در وضعیت اخلاقی و تربیتی آنان، دگرگونی ایجاد کنند و ایشان را به سمت صلاح و هدایت رهنمون شوند. مهم تقاضای طرف مقابل است که با حضور او سر مزار آن بزرگواران، این شرط نیز محقق می‌شود.

می‌توان ادعا کرد بهترین زیارتنامه‌ای که شخصیت ائمه اطهار را برای ما نمایان می‌سازد، زیارت جامعه کبیره است. در این زیارتنامه می‌خوانیم:

«... أَشْهَدُ أَنْكُمْ الْأَيْمَةُ الرَّاشِدُونَ الْمُهْدِيُّونَ الْمُعْصُومُونَ الْمَكْرَمُونَ الْمُقْرَبُونَ الْمُتَّقُونَ
الصَّادِقُونَ الْمُصْطَفَوْنَ الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ الْقَوَّامُونَ بِأَمْرِ الْعَامِلُونَ بِإِرَادَتِهِ الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ
اصْطَفَاكُمْ بِعِلْمِهِ وَارْتَضَاكُمْ لِغَيْبِهِ وَاخْتَارَكُمْ لِسِرِّهِ وَاجْتَبَاكُمْ بِقُدْرَتِهِ وَأَعَزَّكُمْ بِهُدَاهُ
وَخَصَّكُمْ بِبُرْهَانِهِ وَانْتَجَبَكُمْ بِنُورِهِ وَأَيَّدَكُمْ بِرُوحِهِ وَرَضِيَكُمْ خُلَفَاءَ فِي أَرْضِهِ وَحُجَجًا
عَلَى بَرِّيَّتِهِ وَانْصَارَ لِدِينِهِ وَحَفِظَهُ لِسِرِّهِ وَخَزَنَةَ لِعِلْمِهِ وَمُسْتَوْدَعًا لِحِكْمَتِهِ وَتَرَاجِمَةً لَوْحِيهِ
وَأَرْكَانًا لِتَوْحِيدِهِ وَشُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ وَأَعْلَامًا لِعِبَادِهِ وَمَنَارًا فِي بِلَادِهِ وَأَدْلَاءَ عَلَى
صِرَاطِهِ عَصَمَكُمْ اللَّهُ مِنَ الرَّزْلِ وَالْأَمْنِكُمْ مِنَ الْفِتَنِ وَطَهَّرَكُمْ مِنَ الدَّنَسِ وَأَذْهَبَ عَنْكُمْ
الرَّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَطَهَّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۶۱۱).

۴. داشتن آمادگی قلبی

شرط بهره‌مندی انسان از الطاف الهی، داشتن سنخیتی هرچند اندک با اوصاف خداوندی است. گناه، وجود سنخیت میان انسان و خدا را از بین می‌برد و مانع احساس تقرب به خدا و اولیای او می‌شود. در روایات آمده است که ارتکاب گناه سبب محرومیت از نماز شب [و به دنبال آن، مانع تقرب به خداوند] می‌شود (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۲۷۲).
همچنین، از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود:

«هرگاه آدمی گناهی کند، نقطه سیاهی در دلش پدید می‌آید. اگر توبه کرد، آن نقطه

پاک می‌شود و اگر باز هم گناه کرد، آن نقطه بزرگ‌تر می‌شود، تا جایی که همه دلش را فرا می‌گیرد و زان پس هرگز روی رستگاری را نمی‌بیند.»^۱ (همان، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۲۷۱).

بدین ترتیب، کسی که اهل گناه است، در وجود خود هیچ سنخیتی با خدا یا اولیای او احساس نمی‌کند و لذا امکان بهره‌مندی از زیارت برای او بعید می‌نماید. کسی که به عمد رفتاری را مرتکب می‌شود و می‌داند آن رفتار و عمل بین او و خداوند فاصله می‌اندازد و رابطه او با خدا و اولیای الهی را قطع می‌کند، چگونه انتظار دارد از زیارت دوستان خدا و مقربان در گاه الهی، بهره‌مند گردد و از جهت اخلاقی و تربیتی، ارتقا یابد؟!

مشخص است که چنین فردی، آمادگی لازم برای بهره‌مندی از زیارت معصومین علیهم‌السلام و سایر اولیای الهی را ندارد.

بر این اساس، قدم نخست در رهایی از این معضل و فراهم شدن زمینه برخورداری از فیوض معنوی در زیارت، ترک گناه، و به دنبال آن، طلب آمرزش برای گناهان گذشته است. استغفار از گناهان باعث می‌شود زنگارهای دل زدوده شود و حائل ایجادشده میان انسان و خدا و مقربان در گاه او، برطرف گردد. در این حالت، فرد به تدریج احساس می‌کند که می‌تواند با خدا و اولیای دین ارتباط برقرار کند، درخواست‌های خود را از آنان مطرح سازد و پاسخ لازم را دریافت نماید. می‌تواند با زیارت معصومین و دیگر بزرگان دین، از الطاف الهی در زمینه اخلاقی و تربیتی بهره‌مند گردد. از پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم روایت شده که فرمود:

«لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ وَ دَوَاءُ الذُّنُوبِ الْإِسْتِغْفَارُ» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۵، ص ۳۱۷).

همچنین یکی از آداب زیارت، که در روایات به آن توصیه شده، غسل زیارت است (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، صص ۲۸۸ - ۲۸۷). این عمل که به قصد قربت انجام می‌گیرد، علاوه بر زدودن آلودگی‌های ظاهری، باعث ریزش گناهان می‌شود و به روح زائر، نورانیت و صفا می‌بخشد.

۱. «إِذَا أَذْنَبَ الرَّجُلُ خَرَجَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ فَإِنْ تَابَ أَنْمَحَتْ وَ إِنْ زَادَ زَادَتْ حَتَّى تَغْلِبَ عَلَى قَلْبِهِ فَلَا يُفْلِحُ بَعْدَهَا أَبَدًا».

۵. احساس حضور در محضر معصوم

می‌دانیم که هدف از زیارت، کسب کمالات وجودی و فضایل و سجایای معنوی از طریق اتصال به انسان‌های مقرب خداوند است. این هدف آن‌گاه صورت تحقق به خود می‌گیرد که فرد واقعاً احساس کند در محضر آنان حضور یافته است و با آنان دیدار می‌کند.

درباره برخی از پیشوایان معصوم؛ مانند رسول اعظم، امام حسین و امام رضا علیهم‌السلام اینگونه نقل شده است: «کسی که ایشان را زیارت کند، مانند آن است که خدا را در عرش زیارت کرده است.» (همان، ۱۳۵۶ ش، صص ۱۵، ۱۴۷ و ۳۰۸). این امر تنها در صورت احساس حضور واقعی در محضر آن بزرگواران رخ می‌دهد. بدین ترتیب، احساس حضور را نباید دست کم گرفت، بلکه باید با استفاده از راهکارهایی به این احساس دست یافت. یکی از راه‌های کسب احساس حضور، خواندن اذن دخول هنگام ورود به بارگاه معصومان علیهم‌السلام است.

مرحوم شیخ عباس قمی رحمته‌الله در توضیح این مطلب نوشته است:

«... یازدهم: بر در حرم شریف ایستادن و اذن دخول در آنجا طلبیدن به کلمات مأثوره یا به سلام کردن بر پیغمبر و ائمه علیهم‌السلام و سعی در تحصیل رقت قلب و سوزش دل و خضوع، و شکستگی خاطر نمودن با تصور و فکر در عظمت و جلالت قدر صاحب آن مرقد منور، و اینکه می‌بیند ایستادن او را، و می‌شنود کلام او را، و جواب می‌دهد سلام او را؛ چنان که به همه اینها شهادت می‌دهد در وقت خواندن اذن دخول، و تدبر در محبت و لطف و مکرمتی که بر شیعیان و زائران خود دارند و تأمل در خرابی‌های حال خود و خلاف‌ها که به آن بزرگواران کرده و فرموده‌های بی‌حد که از ایشان نشنیده و آزارها و اذیت‌ها که از او به ایشان یا به خاصان و دوستانشان رسانده [که برگشت آن به آزردهن ایشان است]، و اگر به راستی در خود نگرده، قدم‌هایش از رفتن باز افتد و قلبش هراسان و چشمش گریان شود، و روح تمام آداب بلکه زیارت، در همین است، که اگر این نعمت روزی شد، بسیاری از آداب قهراً و ندانسته به عمل آید، و برای فهمیدن اذن دادن صاحب آن مرقد شریف در دخول در آن محضر انور، علامت باشد و شیخ شهید رحمته‌الله در دروس فرموده «بعد از ذکر این ادب: اگر در قلب

خود خشوع و رقتی دید، داخل شود؛ و الا در صدد تحصیل زمانی برآید که در قلب خود رقتی یابد؛ چه، غرضِ اهمّ، حضور قلب است به جهت تلقّی رحمت که از پروردگار فرود می‌آید؛ یعنی قلب قاسیِ غافلِ ساهی، قابل نیست برای نزول رحمت خاصّه در آن؛ پس زیارتش جسدی شود بی‌روح، و لفظی بی‌معنا؛ مالی رفته و بدنی خسته برایش بماند (قمی، ۱۳۸۳ ش، ص ۳۴).

زیارت معصومین علیهم‌السلام دیداری است مشتاقانه و حضور در پیشگاه آن که دوستش داریم و بزرگش می‌شماریم. زیارت، حضور جسم و جان است در برابر خلیفه الله در زمین، رهنمای عالم ظاهر و باطن، روشنگر راه زندگی و مشعل فروزان در سیر الی الله و بالآخره زیارت، ارتباط قلبی برقرار کردن با حجت خداست و قرار دادن خویشتن خویش در حوزه روحانیت و فیض بخشی امام علیه‌السلام؛ و امام، انسانی است متعالی و خدانمای، با ابعاد وجودی گسترده که بار معنوی خود را از آفریدگار می‌گیرد و واسطه رحمت و خیرسانی به آفریده‌هاست (رکنی یزدی، ۱۳۸۱ ش، صص ۶-۷).

نتیجه‌گیری

با اینکه باور داشتن به جایگاه و مقام زیارت‌شونده، از شرایط اصلی بهره‌مندی اخلاقی - تربیتی در زیارت است، اما این امر به تنهایی کافی نیست. بلکه علاوه بر آن، لازم است شاخص‌های دیگری نیز وجود داشته باشد. در این میان، شاخص محبت میان زائر و مزور، از اهمیت بسیاری برخوردار است و جایگاه برتری دارد.

در روایات آمده است: «هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ»؛ «آیا دین غیر از محبت است؟» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۸۰). همچنین برخوردار از جایگاه والا در نزد خداوند، مؤلفه و شاخص مهم در تأثیرگذاری زیارت از جنبه اخلاقی - تربیتی است. زیارت زمانی می‌تواند در زمینه تربیت اخلاقی تأثیرگذار باشد که زیارت‌شونده با نفس قدسی خود توجهی به زائر کند و او را مورد نظر لطف خود قرار دهد. در کنار این عوامل، آمادگی روحی و معنوی زائر است که پیوند خاص میان او و زیارت‌شونده را برقرار می‌کند و اسباب بهره‌مندی از زیارت‌شونده را برای زائر فراهم می‌سازد.

فهرست منابع

- قرآن کریم
۱. ابن فارس، احمد (۱۴۰۴ق). معجم المقاییس اللغة، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
 ۲. ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۵۶ش). کامل الزیارات، نجف، دار المرتضویه.
 ۳. پورامینی، محمد باقر (۱۳۹۳ش). منزلت زیارت؛ ویژگی‌ها و آداب زیارت امام رضا علیه السلام، مشهد، آستان قدس رضوی.
 ۴. حیدری، مجتبی (۱۳۹۴ش). تحلیل محتوایی زیارتنامه‌ها با رویکرد اخلاقی - تربیتی، تهران، مؤسسه فرهنگی هنری مشعر.
 ۵. رکنی یزدی، محمد مهدی (۱۳۸۱ش). شوق دیدار، مباحثی پیرامون زیارت، مشهد، آستان قدس رضوی.
 ۶. شهید اول، محمد بن مکی (۱۴۱۰ق). المزار فی کیفیت زیارات النبی و الأئمه علیهم السلام، قم، مدرسه امام مهدی علیه السلام.
 ۷. صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۳۷۶ش). الأمالی، تهران، انتشارات کتابچی.
 ۸. صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۱۳ق). کتاب من لا یحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
 ۹. قمی، شیخ عباس (۱۳۸۳ش). هدیه الزائرین، قم، مؤسسه جهانی سبطين.
 ۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
 ۱۱. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
 ۱۲. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت.